

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1.	
БАНКІВСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК МІЖГАЛУЗЕВА	
НАУКА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	8
1.1. Поняття банківського права	8
1.2. Класифікаційний характер норм банківського права	14
1.3. Принципи банківського права.....	20
1.4. Основні функції банківських правовідносин	25
<i>Контрольні запитання</i>	30
<i>Теми рефератів</i>	30
РОЗДІЛ 2.	
КОНСТРУКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ	
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	31
2.1. Історія розвитку банківської справи	31
2.2. Банківська система України	
як фундаментальна матриця банківського права	42
2.3. Різновиди банківських об'єднань.....	50
2.4. Національний банк України як правовий статус	
у адміністративній системі центральних органів	
виконавчої влади	55
2.4.1. Правочинні взаємовідносини Національного	
банку України з вищими органами влади.....	61
2.4.2. Функціональна здатність	
Національного банку України.....	65
2.4.3. Організаційні методи діяльності	
Національного банку України.....	96
2.5. Методи організаційного порядку	
та управління комерційними банками	112
2.5.1. Різноманітні операції	
та послуги комерційних банків	119
2.5.2. Банківський аудит як комплексна перевірка	
результатів банківської справи	131
2.6. Правовий спосіб охорони	
щодо збереження банківської таємниці	137

2.7. Аудит як складова внутрішньої безпеки щодо фінансового нагляду та контролю у системі банківського права	145
2.8. Адміністративно-правовий аналіз банківської системи: боротьба із промисловим шпигунством	148
2.9. Адміністративно-правове регулювання в ентропійному процесі інвестиційної діяльності сучасної України	157
<i>Контрольні запитання</i>	167
<i>Теми рефератів</i>	167

РОЗДІЛ 3.

РОЗРАХУНКОВІ ВІДНОСИНИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ .....

3.1. Зміст розрахункових відносин у воєнних практиках банків	168
3.2. Воєнно-правовий режим організації проведення розрахунків в установах банку	171
3.3. Правове регулювання кредитування у банківській справі	182
<i>Контрольні запитання</i>	195
<i>Теми рефератів</i>	195

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

ПЕРЕДМОВА

За умов російсько-української війни банківське право набуває особливої питомої ваги. Адже банківський сектор завжди був, є і буде кровоносною системою економіки у будь-якій державі. Саме через банківські установи проходить переважний обсяг фінансових ресурсів. За станом банківського сектора судять про стан економіки держави в цілому.

Згідно мудрості Верховенства права в Україні як незалежної, демократичної, правової держави з економікою, заснованою на ринкових засадах, надзвичайно *актуальну* роль відіграють саме банківські установи. Від їх стабільного та ефективно-діючого функціонування залежить якість ринкових реформ у нашій державі. З огляду на це, надзвичайно важливо на законодавчому рівні закріпити основні принципи та порядок здійснення банківської діяльності.

У ринкових економічних умовах характер державного регулювання банківської діяльності опосередковано змінюється. Україна поступово відходить від адміністративно-командних механізмів управління економікою, швидко навчаючись застосовувати відповідні інструменти на ринку праці. Проте, у кіберсучасний період політичних та соціально-економічних потрясінь надзвичайно важливо мати ефективно дієвий механізм державного регулювання та контролю у зазначеному секторі економіки. У цьому контексті значної ваги набувають питання банківського регулювання та банківського нагляду як функцій Національного банку України.

Адже сучасний науковий техніко-технологічний кіберпрогрес обумовлює стрімкий розвиток кібербезпекових

можливостей банківської системи, в результаті чого з'являються нові банківські операції, які вимагають адекватного правового регулювання.

Україною проголошено курс на європейську інтеграцію. Тому, однією з передумов вступу України до Європейського співтовариства є досягнення імплементації як відповідності законодавства України законодавству ЄС. Згідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. однією з пріоритетних сфер законодавства України є банківське право. У зв'язку з цим ще одним з найважливіших напрямків удосконалення банківського законодавства України є його адаптація до законодавства Європейського Союзу.

Враховуючи вищевикладене, питання банківського права є актуальними та заслуговують на увагу фахівців. Саме цим пояснюється значна кількість наукових досліджень з питань банківського права, публікації практикуючих ІТ-юристів у сфері банківської діяльності. Правове регулювання окремих банківських операцій, в першу чергу кредитування, безготівкових розрахунків, питання правового статусу Національного банку України та інших банківських установ кожного року цікавить все більше студентів, які обирають дослідження зазначених питань в межах дипломних та магістерських робіт.

У сучасній вітчизняній правовій науці дискусійним є питання про існування окремої галузі банківського права. На думку одних фахівців, банківське право існує у контексті так званої вторинної структури права як комплексна галузь права, що забезпечує цивільно-правові та господарсько-правові аспекти банківської діяльності. Викладання фінансово-правових аспектів банківської діяльності передбачено програ-

мою курсу фінансового права. У деяких вищих навчальних закладах викладається окремий спецкурс, який має назву «Банківське право» або «Банківське законодавство», який в залежності від кафедри зосереджений головним чином або на цивільно-правових, або на фінансово-правових аспектах. Однак, незважаючи на неоднозначність позицій щодо визначення в системі права України місця правових норм, які регламентують відносини у сфері банківської діяльності, необхідні фахівці одностайні у тому, що питання правового регулювання банківської діяльності є надзвичайно важливими та актуальними і потребують належного вивчення.

Від авторів

РОЗДІЛ 1. БАНКІВСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ ЯК МІЖГАЛУЗЕВА НАУКА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

1.1. Поняття банківського права

У кіберсучасному процесі розбудови демократичної правової держави та становлення ринкової економіки особливого значення набуває вдосконалення банківської системи та ефективне правове регулювання банківської діяльності. При цьому, незважаючи на деякі кризові явища в економіці, в якій має бути ефективно діяти цифровий маркетолог (меседжер, менеджер тощо), стрімкого розвитку набуває діяльність комерційних банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів. Адже у цьому напрямку розширюються нетрадиційні сфери застосування банківського капіталу, істотно змінюється характер взаємовідносин банків з клієнтурою. Отже, посилюється роль правового забезпечення банківської діяльності. Саме цим і обумовлена поява навчальної дисципліни «Банківське право».

Поняття «банківське право» субстанційно (суттєво) закріпилося в науково-юридичній термінології і є широко вживаним у практиці банківської діяльності як самостійна юридична категорія стосуючись значної групи правовідносин, що виникають у процесі банківської діяльності.

Банківське право – це сукупність правових норм та правових інститутів, що регулюють порядок створення та

функціонування банків України, правовідносини банків з клієнтами (юридичними та фізичними особами), здійснення банківських операцій тощо.

Питання щодо виділення банківського права в самостійну галузь права дискутується серед зарубіжних та вітчизняних вчених вже тривалий час і думки щодо цього існують різні. Так, на погляд Л.Г. Єфимова банківське право не може претендувати на назву не тільки самостійної галузі права, але навіть і підгалузі, будучи лише галуззю законодавства. Схожою є і наукова позиція вітчизняного дослідника банківського права О.П. Орлюк, на думку якої банківське право являє собою сукупність різнорідних норм, що регулюють організацію кредитної системи і діяльність банків. Банківське право, з її точки зору, не є ні підгалуззю, ні галуззю права. Це комплексне утворення, що має свій специфічний правовий режим (однак не видовий). Проте, трохи пізніше вчений дещо змінює свою думку на користь банківського права, визнаючи його існування як галузі права. Позиція дослідника І.Б. Заверухи полягає у тому, що розглядати банківське право як галузь права немає жодних підстав; його слід вивчати і досліджувати як комплексний правовий інститут.

На думку інших вчених, які констатують, що виділяти банківське право в окрему галузь ще зарано, банківське право є підгалуззю фінансового права, а банківське законодавство належить до фінансового законодавства. Така думка не позбавлена логіки, адже цілком реальною є роль адміністративно-правових та фінансово-правових норм у складі банківського законодавства, однак останнє містить у собі і норми цивільного та господарського права, що особливо використовуються у відносинах кредитних установ з клієнтами.

Найбільш прогресивною є позиція ряду провідних вчених, які, зважаючи на об'єктивні реалії розвитку вітчизняного пра-

ва (зокрема, появу як самостійних галузей аграрного, житлового, екологічного, інформаційного права), вбачають **поступову трансформацію банківського права в самостійну комплексну галузь права.**

Із загальної теорії держави і права відомо, що для розмежування різних галузей права, які у своїй сукупності складають систему права, використовують дві основні ознаки – предмет і метод правового регулювання. За предметом і особливостями методу правового регулювання банківське право займає в системі права України особливе, не до кінця окреслене місце. Для визначення предмета регулювання і встановлення меж цієї галузі права існують відповідні критерії, головним з яких є те, що банківське право регулює суспільні відносини, які виникають виключно в процесі банківської діяльності.

Суспільні відносини, що виникають в процесі здійсненням НБУ та фінансово-кредитними організаціями (перш за все банками) своїх функцій та завдань, в багатьох випадках можна віднести до конституційних, адміністративних, фінансових та інших правовідносин. Разом з тим, беручи до уваги специфіку банківської діяльності, дана сфера породжує такі правовідносини, які не можуть бути віднесені до первинних щодо банківського права галузей (зокрема, конституційного, адміністративного, фінансового, господарського).

Банківські правовідносини формують, таким чином, особливу групу відносин, що характерна виключно банківському праву, і складають **специфіку його предмета.** Такими, зокрема, є відносини між НБУ та комерційними банками, банками та органами державної реєстрації, відносини банків між собою, відносини між банками та клієнтами. Це свідчить про те, що ці відносини різні за своєю природою, а відтак, різняться ступенем державного регулювання, що пояснюється різною природою самих правових норм, які їх (відносини) регулюють.

Предметом банківського права є суспільні відносини, які виникають у процесі створення та функціонування банків України, взаємовідносин банків з клієнтами (юридичними та фізичними особами), здійснення банківських операцій, а також при наданні банківських послуг тощо.

Важливі *особливості відносин*, які складають предмет банківського права, полягають у тому, що вони:

- регулюються нормами банківського законодавства, а також інших галузей законодавства (конституційного, фінансового, адміністративного, господарського та ін.);

- виникають в процесі банківської діяльності;

- носять переважно змішаний, одночасно публічно-правовий (відносини між НБУ і комерційними банками) і приватно-правовий (відносини між комерційним банком і його клієнтом) характер;

- виникають переважно з приводу грошових коштів, а також з приводу цінних паперів, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, а також з приводу відомостей, що складають зміст банківської таємниці;

- спеціальним та обов'язковим їх учасником завжди виступає фінансово-кредитна установа або НБУ чи його територіальний підрозділ;

- поведінка суб'єктів носить автономний і, водночас, обмежений відповідними рамками характер, визначений відповідними правовими актами.

Метод тієї чи іншої галузі права залежить від характеру суспільних відносин, котрі вона (галузь) регулює, а також від правового статусу суб'єктів цих відносин. У загальному розумінні в системі права *метод* визначається як система способів, засобів та прийомів правового впливу на свідомість і поведінку людей, діяльність організацій, установ та підприємств.

Метод банківського права – це сукупність засобів та заходів, за допомогою яких, здійснюється вплив на суспільні відносини, що складають предмет банківського права.

Метод банківського права передбачає регулювання різних за природою банківських відносин. Так, зокрема, відносини між НБУ і комерційними банками є різновидом фінансово-правових відносин, а відтак для них є характерним переважно *імперативний метод* правового регулювання. Його характерними рисами є:

- наявність державно-владних приписів;
- формування і використання відносин за принципом «команда – виконання», тобто одна сторона відносин є владною, а інша підвладною;
- юридична нерівність сторін у банківських відносинах;
- відсутність можливості для домовленості сторін;
- суб'єкти відносин, виконуючи владні, управлінські та інші функції, діють за своїм розсудом в межах наданих їм повноважень.

Відносини між банками і їх клієнтами є різновидом цивільно-правових, для яких є характерним переважно *диспозитивний метод правового регулювання*, оскільки ці відносини регулюються нормами цивільного чи господарського права. Відмінними рисами даного методу є:

- рівність учасників правовідносин;
- автономія учасників правовідносин, що означає здатність особи вільно (незалежно) формувати свою волю і здійснювати свої права у своїх інтересах;
- самостійність учасників правовідносин, що виражається в можливості особи самостійно розпоряджатися належним йому майном, нести відповідальність за своїми зобов'язаннями та ін.;
- альтернативна можливість вибору суб'єктами різних варіантів поведінки в рамках закону.

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників банківського права існує думка про необхідність виділення в рамках методу банківського права *комплексного методу* правового регулювання банківських відносин, який об'єднує в собі окремі риси імперативного та диспозитивного методів, що характерні банківському праву.

Важливим критерієм внутрішньогалузевої систематизації є необхідність врахування того, що для банківського права, як і для інших галузей вітчизняного права, є характерною наявність норм, що закріплюють загальні для нього (права) принципи, ідеї та положення, і норм, що регулюють окремі види відносин, які складають його предмет. У зв'язку з цим з точки зору теорії та практики доцільно згрупувати норми банківського права в найбільш крупні правові інститути, якими є *Загальна та Особлива* частини.

До *Загальної частини* банківського права входять інститути і норми, які закріплюють основні принципи, правові форми і методи здійснення банківської діяльності та її правового регулювання, організаційно-правової побудови банківської системи України, а також основні риси правового становища фінансово-кредитних організацій та їх клієнтів та ін. Загальна частина банківського права виступає об'єднуючою основою для всіх інших норм, виражає спільність мети і завдань їх об'єднання в галузь права. Все це дає змогу забезпечити необхідну єдність правового регулювання суспільних відносин, що виникають в процесі побудови, функціонування і розвитку банківської системи України.

Адже норми *Загальної частини* банківського права конкретизовані в його *Особливій частині*, куди входять правові інститути, що мають вузько цільове значення в силу специфіки їх об'єкта. При цьому, відповідні правові інститути в рамках Особливої частини банківського права групуються в значно крупніші структурні об'єднання – розділи. Таким

чином, особливу частину складають розділи, в яких згруповані інститути і норми, що регулюють відносини у сфері:

- 1) операцій щодо залучення банківських ресурсів:
  - інститут банківського вкладу;
  - інститут страхування вкладів;
  - інститут банківських рахунків;
  - інститут емісії банками власних цінних паперів;
- 2) розрахункових правовідносин;
- 3) операцій щодо розміщення власних і залучених коштів:
  - інститут банківського кредиту;
  - інститут лізингу;
  - інститут комерційного кредиту;
  - інститут застави;
- 4) валютних операцій:
  - інститут валютного контролю;
  - інститути «іноземна валюта» і «валютні цінності»;
  - інститут розрахунків в іноземній валюті.
- 5) обліку і звітності банків;
- 6) оподаткування банківської діяльності.

1.2. Класифікаційний характер норм банківського права

З огляду на це, банківська діяльність, будучи важливим елементом функціонування фінансової системи держави, є об'єктом регулювання з боку банківського права. Відносини, що виникають у процесі банківської діяльності, регулюються нормами банківського права.

Норми банківського права є загальнообов'язковими формально-визначеними правилами поведінки, які встановлюють і регулюють публічні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням банків, а також приватні від-